

## הזכרה ושאלת גשם

[א]

### שכח לומר ותן טל ומטר

#### שכח לומר ותן טל ומטר בברכת השנים

(ברכות כט, א) אמר רבי תנחום אמר רב אסי טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו שאלה בברכת השנים אין מחזירין אותו, מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה, והבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס. מיתבי טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו, שאלה בברכת השנים מחזירין אותו, והבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס. ומסקינן דלא קשה הא דנזכר קודם שומע תפלה הא דנזכר בתר שומע תפלה.

נחלקו הראשונים להיכן הוא חוזר, שיטת התוספות (כט, ב) הוא דאם לא עקר רגליו אינו צריך לחזור לא לראש ולא לברכת השנים, אלא חוזר לשומע תפילה. ומביא ראיה מירושלמי (פ' אין עומדין), דקאמר אם לא שאל בברכת השנים מחזירין אותו, ולהיכן חוזר, ר' שמעון בשם ר' יוחנן אמר בר"ה אם עקר רגליו חוזר לראש, ואם לאו חוזר לעבודה, ה"נ אם עקר רגליו חוזר לראש ואם לאו חוזר לשומע תפלה.

אבל הראב"ד (הובא ברשב"א) כתב שמחזירין אותו לברכת השנים, וכענין שאמרו בהבדלה בפרק אין עומדין (לג, א) טעה בזו ובזו חוזר לראש. פירוש שתקנו הבדלה בתפילה ועל הכוס, וכשטעה בתפילה אומרה על הכוס ואין צריך לחזור ולהתפלל, ואי טעה על הכוס (היינו שאכל קודם הבדלה) חוזר ומתפלל, הכא נמי כיון שטעה ולא הזכיר בשומע תפילה, הוה ליה לחזור לברכת השנים.

הב"י (או"ח סימן קיז) מביא דברי הבה"ג (ברכות סוף פ"ה) שכתב דאי אדכר קמי שומע תפילה אומרה בשומע תפילה, ואי לא הדר לראש, משמע שיש כאן שיטה שלישית, שאם לא נזכר בשומע קולנו אפילו עדיין לא עקר רגליו, חוזר לתחילת התפילה. אבל הב"י לא הבין כך בדבריו, וכתב דמשמע שרצה לומר אם לא אמרה בשומע תפילה חוזר לברכת השנים, **דהיינו רישא ידיהו**, והיה לו צד שמירי הבה"ג כשסיים כל י"ח ברכות, שאז חוזר לראש י"ח, אבל כ' הב"י שלא משמע כן.

נפסק בשו"ע (או"ח קיז, ה) שאם לא שאל מטר, ונזכר קודם שומע תפלה, אין מחזירין אותו, ושואל בשומע תפלה. ואם לא נזכר עד אחר שומע תפלה, אם לא עקר רגליו, חוזר לברכת השנים, ואם עקר רגליו, חוזר לראש התפלה.

#### שכח בברכת גשמים ובשומע קולנו

ויש להסתפק אם חזר לברכת השנים, ושכח שוב לומר ותן טל ומטר, האם ממשיך עוד הפעם לברכת שמע קולנו ושואל שם, או דילמא שצריך לחזור לברך עלינו.

והיה נראה שלפי מה שהראשונים מדמים האי דינא להדין של הבדלה שאם טעה בזה ובזה חוזר לראש, והיינו שצריך להתפלל עוד הפעם שמו"ע כדי לומר הבדלה באתה חונן, ועי' בראשונים (תר"י ברכות כג, ב בדפי הרי"ף) שהטעם הוא דקנסינן ליה מפני שטעה בשנים חייב להבדיל כעיקר הדין, א"כ הכא שטעה פעם שלישית, אז כ"ש שחייב לומר ותן טל ומטר במקום הנכון.

אבל ראיתי בספר הליכות שלמה (תפילה פ"ח אות כב) שכתב שממשיך עד שמע קולינו, וכתב שלא אומרים שהברכות שביין ברך עלינו לש"ת יהיו לבטלה, משום שאם תקנו שיחזור לברכת "ברך עלינו", אז זה הסדר תפילה שלו וצ"ע לדינא.

וחתני היקר הרב יוסף ברזון שליט"א העיר שברשב"א (ברכות לג, א) משמע שאינו מפרש כמו רבינו יונה שהוא מטעם קנס, אלא שאם כבר חוזר שיחזור למקום הנכון. וז"ל טעה בזו ובזו, פירוש כגון שלא הבדיל בתפלה ואכל או עשה מלאכה קודם שהבדיל על הכוס, דכיון שטעה אפילו בכוס והוא צריך לחזור הרי הוא חוזר לכסדרן, וסימן לדבר (ב"ב צד, א) אם בא לנפות מנפה את כולו.

א"כ י"ל שאם חזר לברך עלינו ושכח שוב שיש לו להמשיך עד שמע קולינו, שבשלמא אי הטעם משום קנס אז כ"ש שיקנסו אותו עכשיו, אבל מטעם הרשב"א הרי "חזר" למקום הנכון, ועכשיו אין לו אלא להמשיך, ודו"ק.

שוב העירו לי שישנו קובץ קטן שהגאון רבי רפאל רייכמן ראש ישיבת מאה שערים שליט"א כתב לרגל חתונת נכדו, ושם דן על שאלה הנ"ל. ומביא שם חלופת מכתבים בינו לבין הגאון הגדול רבי שמואל הלוי וואזנר זצ"ל בענין זה. דהנה בעיתון פורסם בשם הגר"ש וואזנר דבמקרה הנ"ל אינו חוזר לברך עלינו אלא אומר ותן טל ומטר בשומע תפילה. והקשה לו הגר"ר רייכמן על פסק זה, כקושייתנו הנ"ל, דממקור הדברים שדימו הראשונים להבדלה מוכח שיש לו לחזור לברך עלינו.

אלא שהוא לא הקשה מצד דברי תלמידי רבינו יונה הנ"ל דהוא משום קנס, אלא הקשה בעיקר הדברים, על פי הרשב"א (הנ"ל), שפשוט שבהבדלה צריך לחזור ולהבדיל בתפילה, שאין הגדר דנתחייב לחזור ולהתפלל אלא דנתחייב לחזור לראש מצות

הבדלה, [וכלשון הגמ' טעה בזו ובזו חוזר לראש] לחזור ולהבדיל בתפילה, ואם לא חזר והבדיל בתפילה אין כאן חזרה כלל. וא"כ ה"ה בשאלת גשמים כיון שמוטל עליו לחזור לראש חייב לחזור לברך עלינו.

והגר"ש וואזנר השיב לו, שלא כך היה עובדא, והוא רק פסק שבדיעבד אם חזר ושכח ואמר בשומע תפילה יצא בדיעבד, ומשום דיש לסמוך בדיעבד על הסוברים שא"צ לחזור לראש לכתחילה.

וכתב הגר"ר רייכמן שבאמת כך היה אפשר לדון על פי מה שמבואר בביאה"ל (רצד ד"ה צריך לחזור) לגבי הבדלה, שהביא דעת הפמ"ג בזה שבדיעבד אם קדם והבדיל על בכוס א"צ לחזור ולהבדיל בתפילה.

ולפי דברי חתני מיושב, שהרי קיים הדין של לחזור לראש, ועכשיו יכול להמשיך.

### נזכר אחר סיום הברכה

השו"ע מסיים שאם נזכר אחר שחתם שומע תפלה, קודם שהתחיל רצה, נראה שאומר ותן טל ומטר, ואחר כך אומר רצה. וכ"כ לעיל (קיד, ו) לגבי הזכרת משיב הרוח שאפילו אם סיים ברכת מחיה מתים, ונזכר קודם שהתחיל אתה קדוש, א"צ לחזור, אלא אומר שם משיב הרוח ומוריד הגשם.

הביאה"ל (קיד ד"ה בלא חתימה) מפקפק על דין זה, דמקור דין זה הוא מהראבי"ה שהביאוהו הרא"ש (פ"א דתענית והמרדכי שם) וכבר כתב בב"ח שהמרש"ל חולק על סברא זו ופוסק כדעת הרבינו יונה דס"ל דכיון שסיים אותה ברכה כמו שהתחיל אחרת דמי וחוזר לראש. ואע"פ שהב"ח והמג"א ושאר אחרונים ס"ל דלהלכה נקטינן כדעת השו"ע דס"ל דמכיון שהרא"ש הביא את דעת הראבי"ה להלכה הכי נקטינן. צ"ע, כי הא"ר נשאר בצ"ע בדברי המרדכי בשם הראבי"ה סותר את עצמו למה שכתב בשמו בפרק תפלת השחר, דלפי מה שכתב שם יהיה הדין דצריך להתחיל משיב הרוח ולגמור עד סוף הברכה. וגם בביאור הגר"א נשאר ג"כ בקושיא על פסק השו"ע, ומשמע דס"ל ג"כ כדעת המהרש"ל.

עוד כ' בביאה"ל שמצא עוד כמה גדולי הראשונים דס"ל דלא כראבי"ה, והוא הריא"ז שהובא בשלט"ג (פ' תפלת השחר) וגם בספר ברכה משולשת בתוספות ר"י חסיד בשם רבו, וכן בהגהת סמ"ק כתב בהדיא דאפילו אם נזכר קודם שהתחיל אתה קדוש חוזר לראש. וגם מרמב"ם משמע דלעולם חוזר לראש כמו שהובא בב"י. וכן בספר קיצור שו"ע פסק ג"כ דחוזר לראש.

ומסיק הביאה"ל דאף דלהכריע נגד השו"ע קשה מאוד אחרי דהרבה והרבה מגדולי האחרונים קיימי בשיטת השו"ע, ויישבו בדוחק את כל הקושיות שעל השיטה הזו, עכ"פ אם אחר שאמר בא"י נזכר ששכח משיב הרוח, לא יגמור את הברכה אלא יסיים למדני חוקיק, כדי שיהיה כקורא פסוק לבד, ויחזור למשיב הרוח ויגמור כסדר. וה"ה ביעלה ויבא וכה"ג אם שכח ונזכר אחר שאמר בא"י יסיים למדני חוקיק ויחזור אח"כ ויאמר יעלה ויבא, ותחזינה כסדר.

אבל לענין ותן טל כתב הביאה"ל דאם שכח להזכירו באמצע וסיים ברכת השנים, אף שלא התחיל תקע בשופר, מ"מ שוב לא יאמר כאן טו"מ, משום שיכול לאמרו בשומע תפלה ויצא לכו"ע.

### למדני חוקיק באמצע תפילה

בעיקר מה שחידש הביאה"ל שאם לא סיים הברכה יכול לסיים למדני חוקיק, יש לו מקור בדברי הראשונים, דכ"כ בחידושי הריטב"א (תענית ג, ב) בשם רבינו יונה שיכול לעשות כן אפילו היכא שאין הטעות מחייב חזרה לראש התפילה. וז"ל ובשם הרב החסיד ז"ל שאפילו אמר ברוך אתה ד', מסיים כקורא בתורה למדני חוקיק, כדין כל שרצה לברך ונפלו פירות מפיו וכיוצא בו, ונמצא שלא סיים ברכתו וחוזר לאומרה כראוי אף במקום שלא אמרו להחזיר שאין זו חזרה.

הריטב"א חולק עליו היכא שאין מחזירין אותו, וז"ל ואין כן דעת גדולי הצרפתים ז"ל, אלא כל שהתחיל בחתימה חותם והולך לדרכו במקום שאין מחזירין אותו, אבל במקום שמחזירין אותו עושה כן וחוזר לדינו. וכדבריו פסק החיי אדם (כלל כד, ח).

אבל עי' בשו"ת אגר"מ (או"ח ד, צג) שתמה על זה, דוודאי ברור ופשוט שאסור ללמוד אף פסוקי תורה באמצע התפלה ובאמצע ברכות, והלומד באמצע הוא הפסק גמור ובטל ברכה זו, וצ"ע. ג. ולכן כתב שלמעשה לא נראה שיעשו כן, אלא צריך לסיים מחיה המתים והמחזיר שכינתו לציון, ולומר משיב הרוח ויעלה ויבא, כמו באם היה נזכר אחר גמר הברכה כהראבי"ה והרא"ש שפסקו כן הטור והשו"ע.

ושמעתי מהגר"י זילברשטיין שליט"א שהמשנ"ב והאגר"מ נחלקו בשאלה האם אמירת פסוקים דרך תחנונים נחשב ללימוד התורה, ונ"מ למי שקם מוקדם לאמירת סליחות האם חייב לברך ברכת התורה, שהאגר"מ סובר שנחשב לת"ל לכן כתב שאסור לומר למדני חוקיק באמצע שמו"ע, משום שאסור ללמוד באמצע התפילה, והביא"ל סובר דהוי בגדר תחנונים ולכן לא מקרי הפסק באמצע שמו"ע. אבל לענ"ד אין זה נכון שהרי הלשון של הביאה"ל היא, כדי שיהיה כקורא פסוק לבד, מבואר להדיא שמועיל בתורת פסוק, כקורא בתורה ובכל זאת הוא מתיר.

## [ב]

### נזכר באלוקי נשמה

## מי ששכח יעלה ויבא או ותן טל ומטר ונזכר באלוקי נשמה

מי ששכח יעו"י או ותן טל ומטר באלוקי נצור הדין הוא שחזור לברכת עלינו או רצה, וכן כתוב בשו"ע (או"ח תכב, א) וז"ל ואם לא נזכר (לומר יעו"י) עד אחר שהתחיל מודים, אם נזכר קודם שהשלים תפלתו, חוזר לרצה. ואם לא נזכר עד שהשלים תפלתו, חוזר לראש. ואם הוא רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו ונזכר אחר שהשלים תפלתו קודם שיעקור רגליו, חוזר לרצה. וכתב המשנ"ב (ס"ק ח - ט) שאין נ"מ בזה בין אם אומר התחנונים קודם יהיו לרצון או אחר יהיו לרצון, דכל שהוא עוסק עדיין בתחנונים או שעדיין צריך לומר תחנונים לא מקרי עדיין סילוק תפלה.

עוד כתב שאם כבר אמר תחנונים וסיים אותם ואין במחשבתו לומר עוד אפילו עדיין לא עקר רגליו כמי שעקר דמי וחוזר לראש התפלה. וכתב השער הציון (ס"ק ח) דאם דרכו לומר אחר תחנונים עוד פעם יהיו לרצון כמנהג המדקדקים (וכמבואר לעיל בסי' קכ"ב במשנ"ב בשם אחרונים), כל שלא סיים יהיו לרצון שני הוי כלא סיים, דהוא גם כן מכלל התחנונים.

### מי שעומד באלוקי נצור ושמע קדיש או קדושה

ודנו האחרונים מה הדין במי שנזכר שלא אמר ותטו"מ ועומד באלוקי נצור ושמע קדיש או קדושה האם עליו לענות או לא. אבל לפני שנדון בזה נקדים מה שנוגע לעניית קדו"ק באלוקי נצור.

מותר לענות קדיש - היינו יהא שמיא רבה ואמן אחר דאמירן בעלמא. וקדושה - היינו קדוש וברוך. ואמן דהקל הקדוש, ואמן דשמע קולינו. ולכתחילה צריך לומר יהיו לרצון לפני שמפסיק לקדיש וקדושה, אבל באין לו זמן יכול לענות לקדו"ק לפני אמירת יהיו לרצון. עוד למדנו שעדיף לומר יהיו לרצון לפני אמירת אלוקי נצור.

### האם עניית קדו"ק הוי גמר אמירת תחנונים

הפוסקים דנו במי שעומד באלוקי נצור ונזכר ששכח יעו"י או ותן טל ומטר שדינו לחזור לרצה או לברך עלינו, ושמע קדיש או קדושה האם עליו לענות או לא.

הראשון שדן בזה הוא האשל אברהם מבוטשאטש (סימן תכב) שמביא מעשה שהיה אצלו שהיה נוטה בשחרית של ר"ח שלא אמר יעלה ויבא, ונזכר אחר עשה למען שמך כו' ואמר אז יהי רצון עבור חולים בין יהיה לרצון לנצור, וגם אמר הפוסקים של שמו, ואז ענה גם לקדושה גם נקדישך כו' ולעומתם כו' ובדבריו, וענה כמה פעמים ברוך הוא וברוך שמו ואמנים.

[וצ"ע למה ענה על דברים אלו באמצע אלוקי נצור, הרי למדנו לעיל שמי שרגיל לומר אלוקי נצור שאינו עונה אלא לקדיש וקדושה כמו בברכת ק"ש, ולא לכל אמן, וכ"ש לא לברוך הוא וב"ש ונקדישך וכו', וצ"ע ג. שוב ראיתי מש"כ האשל אברהם בסימן קכב וז"ל עד כה טעיתי לענות ברוך הוא וברוך שמו אחר יהיו לרצון הסמוך ל"ח קודם סדר תחנונים הקבועים, ובט"ז ז"ל משמע שהתחנונים הקבועים אין להפסיק בהם רק כבברכת קריאת שמע. והגם שאין מפורש שכן הוא גם כשאומר יהיו לרצון גם קודם להם, מ"מ משמע שאין לחלק, והיינו כדברינו].

ממשיך הא"א שחשש אולי הגם שאינו רגיל לפסוע עד אחר עשה למען שמך כו' ועל ידי זה היה יכול לחזור לרצה משום שלא עקר רגליו, מכל מקום כיון שהיה הפסקות הנ"ל, שגם שבתחנונים אין חשש בהם ולא גריע מהוספת תחנונים כל אחד ואחד כרצונו, מכל מקום הפסקה הם לגבי התפלה. ולכן חזר לרצה ואמר סיומי השלש ברכות בתיבת רחמנא, והתפלל אחר כך החזרה דמוסף כי עולה לכולי עלמא במקום שחרית בכהאי גוונא. אך כתב שדעתו נוטה לומר שהפסקות הנ"ל לא גריעי מתוספות תחנונים ואינם הפסק, והוה ליה כאינו רגיל לעקור רגליו, ומסיים הא"א בצלע"ע היטב.

הרי לן שמסופק הא"א האם עניית קדו"ק נחשב להפסק כלפי התפלה, והוי כמי שעקר רגליו שדינו לחזור לראש, ולכן עשה כל ה"פטנטים" שלו כדי לצאת מהספק, אבל יותר נוטה לומר דלא הוי הפסק.

גם בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ק ג, קסט) הסתפק בזה, וכתב שמעשה שהיה בעמדו להתפלל תפלה בלחש שכח יעו"י ונזכר אחר שאמר שים שלום לפני שאמר יהיו לרצון, שמנהגו לומר קודם אלקי נצור כפי המנהג המוזכר בסי' קכ"ב, ובתוך כך הגיע הש"ץ לקדושה, ונסתפק אם לומר יהיו לרצון כדי שיוכל לומר קדושה עם הציבור, או לא יאמר ויסמוך על הש"ץ שישמע מאתו מלה במלה. (וזה דלא כמו שמבואר במשנ"ב שבדיעבד אפשר לענות לקדו"ק גם לפני יהיו לרצון), והחליט לשתוק ולכוין לש"ץ, והטעם דאם אומר יהיו לרצון וקדושה א"כ יהיה מוכרח להתפלל שנית. דאע"ג דמבואר בסי' תכ"ב דכל זמן שלא עקר רגליו, כל שדרך לומר תחנונים, אינו חוזר, וכאן הרי לא אמר אלקי נצור. דזה אינו דהא המג"א (תכב, ב) כתב דכל שהסיח דעתו מהתפלה הוה כעקר רגליו, וא"כ כאן אין לך הסח הדעת יותר מזה, שהרי כשיאמר יהיו לרצון וקדושה ע"כ שגמר התפלה, וא"כ צריך לחזור ולהתפלל, וכן עדיף שלא יאמר יהיו לרצון ויסמוך על ש"ץ ויחזור אח"כ לרצה.

דברי השו"מ צע"ג שמהכ"ת שע"י אמירת יהיו לרצון הוי גמר התפילה, האם נאמר שמי שעומד באלוקי נצור וענה קדו"ק שמותר אז לענות לברוך הוא וב"ש ושאר אמנים. ומה שהביא שהמג"א שאם הסיח דעתו הוי כעקר רגליו, נראה שהוא הבין שהסיח דעת מתחנונים ר"ל שלא היה דעתו עליו, ולכן בזה שעונה לקדו"ק ג"כ הוי הסח הדעת. אבל לענ"ד אין זה כוונת המג"א אלא שאם הסיח דעתו היינו שסיים מלומר תחנונים, א"כ בזה שענה לקדו"ק אין זה הסח הדעת שכוונתו להמשיך בתחנונים מיד

אחרי. וז"ל המג"א (תכב, ב) מיהו משמע בירושלמי (פ"ה דברכות) דכל שהסיח דעתו מלהתפלל הוי כאלו עקר רגליו, ונ"ל דזהו דוקא כשאמר יהיו לרצון שזהו גמר התפלה כנ"ל. מבואר בלשונו שהסיח הדעת הוא מלהתפלל ולא מהתפילה, ודו"ק.

גם בשו"ת אג"מ (או"ח ג, נו) נשאל על זה, וז"ל הנה בדבר שאלתו ... במי ששכח לומר יעלה ויבא בר"ח ונזכר קודם יהיו לרצון שדינו לחזור לרצה, ובאותו הזמן היו הצבור אומרים קדושה וקדיש איך צריך לעשות, אם לומר יהיו לרצון ויאמר קדושה ואיש"ר הרי יצטרך לחזור לתחלת התפלה, שימצא שיאמר ט"ז ברכות יתרות, ואם לא יאמר יהיו לרצון הרי לא יענה קדושה ואיש"ר מה עדיף.

והשיב האג"מ דלהרמ"א לא שייך שאלה זו לדינא, דהא פסק (קכב, א) דבמקומות אלו שנוהגים להפסיק באלקי נצור קודם יהיו לרצון, לכן מפסיקין ג"כ לקדושה ולקדיש ולברכו, והוא אף קודם יהיו לרצון כמפורש במשנ"ב (סק"ב). ואף להמחמיר לעצמו לומר יהיו לרצון קודם אלקי נצור, הא איפסק דברגיל לומר תחנונים ונזכר אחר שהשלים תפלתו קודם שיעקור רגליו חוזר לרצה, ולא פליג ע"ז הרמ"א ... ונמצא שליכא שיטה כזו דברגיל לומר תחנונים יחזור לראש קודם שעקר רגליו, ונמצא שבמקומותינו שאומרים אלקי נצור חוזרין לעבודה ומפסיקין אז לקדושה וקדיש וברכו. ונמצא שלדינא איך זה סתירה דיכול לענות קדושה עם הצבור וכן ברכו וכן לענות איש"ר ואמן אחר דאמירן בעלמא, ויחזור אח"כ לרצה.

וכן פסק הגרשו"א זצ"ל בהליכות שלמה (תפילה ח, לז) וז"ל טעה באמירת ותן טל ומטר או שכח יעלה ויבא והוא באמצע אלקי נצור רשאי לענות לקדיש וקדושה ויחזור אח"כ לרצה.

### האם דינו כעומד בברכת השנים או רצה

ועי"ש שאף דיש מקום לומר דכיון שעדיין לא עקר רגליו ודינו לחזור לברכת השנים או לרצה דינו כעומד באמצע התפלה ואסור לענות אלא ישתוק ויכוין בלבד, מ"מ מסתבר דאין זה חשיב ממש כעומד באמצע התפלה, ומה שאינו עונה שם לשאר ברכות וכמבואר במג"א (קכב, ב) דאם יענה דינו כעקר רגליו, [לא מצאתי דבר כזה במג"א] זהו משום הפסק, אבל בנ"ד נראה דאין זה חשיב היסט הדעת ולכן יכול שפיר לענות ולא הוי בכך כעקר רגליו וחזור לתחלת הברכה שטעה בה.

בספר עמק ברכה (תפילה סימן א) נוקט שנחשב כאילו עומד ברצה או ברך עלינו. עי"ש שמביא בשם הגדול ממינסק, שאם שכח דבר שמחזירין אותו בתפלה, כגון ששכח יעו"י דהדין הוא דקודם שעקר רגליו שחזור לרצה, ונמצא שעדיין עומד הוא בתפלה, אפ"ה מותר לו להפסיק ולענות כל דבר שבקדושה. והביא ראיה מהא דאיתא בברכות (ד' כד) היה עומד בתפלה ובקש להתעטש מרחיק לאחוריו ד"א ומתעטש וממתין עד שיכלה הריח וחזור ומתפלל ואומר רבש"ע יצרתנו נקבים וכו', ופרש"י ואומר כן בתוך התפלה דהא מופסקת ועומדת כבר ע"י הריח ולפיכך יכול להפסיק נמי ולומר דבר זה באמצע, עכ"ל, הרי דאם התפלה כבר מופסקת שוב מותר להפסיק יותר, וכמו"כ כאן, כיון שכבר הפסיק וגמר התפלה, אף שצריך לחזור לרצה, מ"מ מותר לו להפסיק יותר ולענות כל דבר שבקדושה. משמע שנוקט הגדול ממינסק שנחשב כעומד ברצה ולכן היה צריך להוכיח שבכל זאת יכול לענות.

העמק ברכה חולק עליו וז"ל ולענ"ד נראה, לפי הנתבאר לעיל דעיקר ענין התפלה היינו מה שהוא עומד נגד השכינה, ומפני זה הוא דאמירן דכל שלא עקר רגליו שחזור לרצה, משום דעדיין עומד הוא לפני השם בתפלה, א"כ אין מזה שום ראיה. דשאני התם, דכיון שהרחיק ד"א כדי להתעטש ונתעטש נמצא שהלך מנגד השכינה והפסיק בעיקר ענין התפלה ע"י הריח, ע"כ שפיר אמירן בזה דכיון שהפסיק בגוף התפלה דמותר להפסיק יותר, משא"כ כאן, נהי שהפסיק בברכות התפלה במה שגמר אותה, אבל מ"מ הרי בגוף התפלה עדיין לא מפסיק, שהרי עדיין עומד הוא לפני השם, שלא עקר רגליו, וא"כ הדבר נראה שאסור להפסיק ולענות דבר שבקדושה, כיון שצריך לחזור לרצה נמצא שעומד הוא ברצה, וגם לא הפסיק בגוף התפלה.

### שיטת בעל שבט הלוי

בשו"ת שבט הלוי דן בזה בכמה מקומות, ומסיק שאין לענות לקדו"ק אלא לחזור לרצה או ברך עלינו. וז"ל (יא) ואשר שאל במי שהגיע ליהיו לרצון אחר י"ח ברכות, ונזכר שלא אמר יעלה ויבא אשר הדין הוא שיכול לחזור לרצה, אמנם אז הגיע הש"ץ לקדושה והדין הוא שיאמר יהיו לרצון וקדושה כמבואר סימן קכ"ב, ושאל השואל איזה עדיף ואם יאמר קדושה א"כ כבר אמר יהיו לרצון, ואם יאמר יעלה ויבא נתבטל מהקדושה, אמנם שאלה מחוכמת הוא אבל לדידי פשוט שלא יאמר יהיו לרצון ויחזור רק לרצה וקדושה יצא בשתיקה עפ"י המבואר סי' ק"ד ס"ז, דכיון דיש עצה בשתיקה אל יגרם לברכה שא"צ. (ושוב הראוני בשו"ת שו"מ מהדו"ק ח"ג סי' קס"ט שעמד על חקירה זאת וכו' כדברינו יע"ש"ה).

ונשאל עוד הפעם על זה (ה, כג) וכתב שספק שלי בלא ענה עדיין יהיו לרצון, ובכה"ג אם יאמר יהיו לרצון הרי גמר התפילה, ופקק עלי דהבין דעיקר הספק מכה אמירת יהיו לרצון, ע"כ הוקשה לו למש"כ רמ"א סי' קכ"ב שיכול לענות קדושה גם בלי אמירת יהי לרצון. א"כ ה"נ בנ"ד יענה קדושה בלי אמירת יהיו לרצון וא"כ אין חשש מלענות ולחזור לרצה.

והשיב על פי השואל ומשיב דאם יענה קדושה הסיח דעתו מתפלה, וכבר כ' מג"א סי' תכ"ב ס"ק ב' דכל שהסיח דעתו דעתו מתפלה הו"ל כעקר רגליו וחזור לראש.

והוסיף שאע"ג שהמג"א כ' דזה דוקא אם אמר יהיו לרצון, (ובנ"ד הרי יכול לענות בלי שיאמר יהיו לרצון), היינו דאם לא אמר יהיו לרצון א"כ אולי ימשוך עוד באמירת תחנונים, אבל כל שענה קדושה בפה א"כ זה עצמו הוכחה דהסיח דעתו מתפלה, דאל"כ

לא היה עונה באופן זה. ובזה גם בלי אמירת יהיו לרצון הו"ל סלוק גמור והיסח הדעת שחוזר לראש והדברים פשוטים. (כבר הערנו לעיל שלענ"ד אין הדברים פשוטים כלל, ואדרבה הפשטות היא שאין כאן היסח הדעת כלל, אלא עניה בעלמא כמו מי שעונה לקדו"ק באמצע ק"ש וברכותיה).

#### **הוכחה משו"ת הרשב"א שעניית קדו"ק אינו כעוקר רגליו**

שוב העירו לו (י, יז) משו"ת הרשב"א (ז, תה), וז"ל אחר יהיו לרצון יכול לענות דבר שבקדושה, וא"ת הרי אמרו בטעה ולא הזכיר יעו"י אם רגיל לומר תחנונים ולא עקר רגליו חוזר לעבודה, התם הוא שהקילו דכיון דרגיל לומר תחנונים הרי הוא כמתפלל עדיין, אבל שניתן לתחנונים דין עקר התפילה שלא להפסיק לקדיש ומודים לא, עכ"ל.

[דברי הרשב"א ברור מללו שההיתר לענות קדו"ק באלקי נצור הוא משום שאינו כשמונה עשרה ממש, ולכן התירו להפסיק בו, כמו שהתירו להפסיק באמצע ברכות ק"ש. א"כ מהכ"ת שיש כאן עקירת אמירת תחנונים, האם נאמר שמי שענה באמצע ברכת קר"ש שנחשב שגמר מלומר ברכות ק"ש, אלא בוודאי גדר הדברים שהותר לו להפסיק באמצע, וה"נ באלקי נצור.]

ממשיך השואל וז"ל, ואם נאמר שבזה שעונה הוא כעקר רגליו, מה מקשה הרשב"א איך יכול לענות באמצע התחנונים, דהלא ע"י שעונה גמר בזה את התחנונים, ובע"כ דאף אחר שעונה דינו כעומד באמצע התחנונים, וע"כ שפיר הקשה הרשב"א איך יכול לענות. **ודבר פשוט הוא דאף אחר שענה קדיש וקדושה ודעתו להמשיך לומר תחנונים, דאין לו לענות ב"ה וב"ש וכדו' ובע"כ דבעונה קדושה אין זה כעוקר.**

וא"כ אף דאין לו לענות קדושה כמו שפסק רבינו שליט"א, דכיון שדינו לחזור לרצה כאילו עומד עדיין ברצה, אך אם כבר ענה יהיו דינו כעומד בתחנונים ויחזור לרצה.

והשיב השב"ל וז"ל דבריו נאים ומתקבלים, אך עדיין אין מוכרחים כ"כ, דהרשב"א במסקנתו ברור, דודאי מעיקר הדין כל שסיים ח"י ברכות השלים תפילתו, אלא דחז"ל הקילו ליתן לתחנונים עוד דין עומד בתפלה להקל שלא יחזור רק לרצה, ולאידך נתנו לתחנונים עיקר דין סיום התפלה כדי שיוכל לענות קדיש וקדושה, ואם ענה קדיש וקדושה אין ספק שאעפ"י שממשיך עוד בתחנונים מכ"מ הקשר לתפלה כבר נפסק, ואין הוכחה מה שאומר עוד תחנונים שעדיין עומד בתפלה לענין שיכול לחזור לרצה. מכ"מ כיון שנוגע לברכות שאינם צריכות מספק דיעבד אם עשה כבר מעשה להפסיק בקדושה (או באמן) יש לעשות כמ"כ הגה"ק אשל אברהם.

ודברי השואל יותר נראים שאין כאן גמר אלא היתר להפסיק באמצע.

#### **[ג]**

#### **בן א"י בחו"ל ובו חו"ל בא"י**

היות ובא"י מתחילים לומר ותן טל ומטר בז' מר חשון, ובחו"ל מתחילים בד' לדצמבר, יש לדון מה הדין בבן חו"ל שנמצא בא"י אחרי ז' חשון, ובן א"י שנמצא בחו"ל לפני דצמבר.

#### **דעתו לחזור**

המשנ"ב (ק"ז, ה) מביא מחלוקת האחרונים בזה, דדעת הפרי חדש (שם, ב) והביאו הפרי מגדים (שם במשבצ"א), שבן א"י בחו"ל או להיפך אם דעתו בתוך שנה לחזור, שואל כמקומו, ואם דעתו לחזור אחר שנה שואל כמקום שהוא שם, אע"פ שיש לו אשה ובנים בביתו. אבל בברכ"י (שם, ה) הביא שכמה גדולים הסכימו לדעת מהר"ז גוטה ומהר"י מולכו, דכל אחד ישאל כבני העיר הנמצא בה, ודלא כהפ"ח. ומבואר דלכו"ע אם דעתו להשאר בא"י יש לו לשאול כבני א"י.

וראיתי בספר משנה אחרונה (ק"ז, טז) דיש לדייק בדברי הפרי חדש שרק בן ארץ ישראל הנמצא בחו"ל אם דעתו לחזור שואל כבני ארץ ישראל, אך בבן חו"ל הנמצא בארץ ישראל אף שדעתו לחזור לחו"ל בימות הגשמים לא ימתין לשאול כבני מקומו אלא ישאל כבר בז' חשון כבני ארץ ישראל כיון שגם הוא צריך לחיי שעה באותם הימים שנמצא בארץ ישראל.

אמנם במהריק"ש מבואר בפירושו שגם בן חו"ל שבא לא"י והשאיר אשה ובנים בחוץ לארץ גם כשאין דעתו לחזור דינו כבני חוץ לארץ.

ולכן נראה שבמקרה הנ"ל יאמר ותן טו"מ בשמע קוליו.

#### **שנה או תקופת הגשם**

ובמה שכתבו האחרונים שתלוי אם דעתו לחזור בתוך שנה, הבה"ט (שפ, ג) כתב בשם מהריק"ש והלכות קטנות שהוא תלוי בימות הגשמים, וכן מבואר בשו"ת רדב"ז (ב, ב' אלפים נ"ה) לענין בן א"י שהלך לחו"ל.

אך גם בדעת הפוסקים שכתבו שנה כתב בהליכות שלמה (שם, כא) שלא דווקא שנה שלימה, אלא כל שכוונתו להשאר לשנים יום לתקופה, שהוא תקופת הגשמים, כבר יש עליו לנהוג כמנהג המקום שהוא נמצא בו, ולכן ה"ה גם שאם שכח חייב לחזור

ולהתפלל. ובספר יו"ט שני כהלכתו (י' הע' כג) כתב שיש סמך לדבריו מהרדב"ז. ולענ"ד טעה שמבואר בדבריו שתלוי בזמן ירידת גשמים לא בס' לתקופה, וז"ל הרדב"ז שאם דעתו לחזור בזמן שאלת הגשמים שואל כבני א"י ב' במרחשון, ואם אין דעתו לחזור אלא **אחר שיעבור זמן הגשמים** שואל כבני המקום שהוא שם, כי למה יקדים להתפלל על הגשמים והוא אינו צריך להם.

ועל עיקר דברי הגרשז"א יש להעיר, שהרי מקור הדין הוא מדברי הפר"ח ושם כתב בלשונו להדיא שנה או שנתיים ולא משמע כוונתו כהנ"ל.

והנה באמת המנהג המרווח שבני חו"ל הבאים ללמוד בא"י, אם דעתם להשאיר לימות הגשמים ולשוב לביתם בפרוס הפסח, לומר ותן טל ומטר בברך עלינו. אך יש מהם שנהגו כפי שידוע מהסתייפלר זצ"ל (וכן הוא בארחות רבינו או"ח ח"א אות רכ) לשאול את הגשמים בשומע תפילה, והטעם משום שנחלקו בזה הפוסקים וכפי שהביא המשנ"ב, וגם מדבריו משמע שהבין בדברי הפוסקים הנ"ל שהוא שנה דווקא ולכן יש כאן מקום ספק. (ועי' לק' מה שהקשינו מההיא דאמרינן שרק טועה שואל בשמע קולנו.)

### **שאלת טו"מ בשמע קולנו**

בשו"ת הרדב"ז (שם) כתב שכן א"י שהלך לחו"ל כל שיש לו אשה ובנים בא"י שואל כבני א"י, שהרי הוא צריך לגשם בשביל משפחתו. אך בספר הליכות שלמה (תפילה ח, יט) כתב שאפשר לעשות כעצה הנ"ל ולשאול בשמע קולנו. וכ"כ בס' יו"ט שני כהלכתו (י' ב' הע' ח) בשם הגריש"א שכן א"י בחו"ל אפילו דעתו לחזור ישאל בשמע קולנו. וכן הביא שם בשם החזו"א והגר"י טייטלבוים (האדמו"ר מסטמ"ר זצ"ל). וכ"ה בשו"ת דברי יציב (או"ח סח) דיש מקום לומר דטוב יותר לשאול בשומע תפלה דממה נפשך יצא, אם כבן א"י הוא הלא איפסק הלכתא שאם לא שאל מטר ונזכר קודם שומע תפלה אין מחזירין אותו ושואל בש"ת, ואפילו אם דינו כבן חו"ל הרי באשכנז וספרד צריכים גשמים, ולהמהר"י אבוהב א"צ לחזור, ומכ"ש להפר"ח שאפילו בעיר אחת, ואולי מסתברא דהך בן אר"י ששוהה בחו"ל לא גרוע מעיר אחת ואפילו המהריק"ש יודה בזה.

### **האם אפשר לומר בשומע תפלה בקביעות**

אלא דיש להעיר מגמ' (ברכות כט, א) לענין ברכת הבינו דאמר רב ביבי בר אבבי כל השנה כולה מתפלל אדם הבינו חוץ מימות הגשמים, מפני שצריך לומר שאלה בברכת השנים. מתקיף לה רב אשי ונימרה בשומע תפלה, דאמר רבי תנחום אמר רב אסי טעה ולא שאל בברכת השנים אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה, ומשני טעה שאני, משמע ששאלת גשמים בשומע תפלה אינו אלא לטועים, א"כ לכאורה אינו ראוי לתקן תקנה לבני א"י שיאמרו ותטו"מ בשמע קולנו.

ואולי יש ליישב דנתנו לבן א"י דין של יחיד הצריך גשם, דנפסק בשו"ע (שם סעיף ב) שיחידים הצריכים למטר בימות החמה, אין שואלין אותו בברכת השנים, אלא בשומע תפלה, ואפי' עיר גדולה כנינוה או ארץ אחת כולה כמו ספרד בכללה, או אשכנז בכללה, כיחידים דמו בשומע תפלה. וכן משמעות שו"ת דברי יציב הנ"ל, ועדיין צ"ע.

### **הכרעת הצי"א**

בשו"ת ציץ אליעזר (ו' - לח, ו) דן בכל הנידון ומסיק להלכה שאעפ"י שהעלה הברכ"י לפסוק לנהוג בכל גוונא כבני המקום שנמצא שם ואפילו בדעתו לחזור, והסכים לפסוק כמותו כמה אחרונים, בכל זאת הדעת נוטה דיש לפסוק ולהנהיג במיוחד בבן א"י שיצא לחו"ל ודעתו לחזור באותה שנה, או אפילו אין דעתו לחזור באותה שנה אלא שהניח אשה ובנים, דינהוג לעצמו כבני א"י ויתחיל לשאול טל ומטר מז' במרחשוון וכפסקם של הרדב"ז והמהריק"ש, שהרי דעת כמה פוסקים דבכלל אפילו בחו"ל אם שואל על הגשמים מז' במרחשוון אין מחזירין אותו עי' בברכ"י (סי' קי"ז אות ד) שהסכים כן להלכה, וא"כ מוטב שיכניס האדם את עצמו למצב כזה שעכ"פ גם לדעת הברכ"י אין מחזירין אותו, למה שיכניס את עצמו למצב כזה שאליבא דהרדב"ז והמהריק"ש ודעימייהו מחזירין אותו. ועי"ע ברדב"ז במה שמסביר בתוך דבריו דהשאלה אינה סימן קללה אפילו לבני מצרים אם ירדו להם גשמים בז' במרחשוון שהרי זמנו הוא אלא שאין בו צורך. ונדמה שכך המצב ברוב המקומות בחו"ל שמשך תקופה זאת שמז' חשוון עד ס' לתקופה ירידת הגשמים אינה סימן קללה.

זאת ועוד דהברכ"י בעצמו ג"כ לא שלל הרוצה לנהוג כהרדב"ז ודעימיה, וראה לכך דשם (אות ח) בנה הלכה על אודות מי שנהוג כהרדב"ז איך שעליו לנהוג במקרה שהוא ש"ץ, וכותב שכן א"י שהיה נוהג כהרדב"ז וכו', ובתוך זמן זה בהיותו בחו"ל לא הוה אדעתיה ונעשה יום א' ש"ץ בלחש ישאל כמנהג א"י ובחזרה יזכיר טל כמנהג חו"ל וכו', הרי שלא עלה כלל על דעת הברכ"י לקהות במי שנהוג כהרדב"ז, ואדרבה עוד סידר ותיקן לו ההלכה איך שעליו לנהוג לפי מנהגו זה בעברו לפני התיבה.

גם הגרע"א (או"ח קיז, א) העתיק בפשיטות להלכה דברי המהריק"ש דבני א"י שבאו לחו"ל ודעתם לחזור בזמן גשמים שואל כבני א"י, ואם יש לו אשה ובנים אע"פ שאין דעתו לחזור שואל כבני א"י, ולא העיר על זה כלום, וגם לא הביא למי שיחלוק על זה, משמע שפשיטא ליה להגרע"א לפסוק כן להלכה.

### **מקומות בחו"ל הצריכים גשם מיד**

ועי' בשו"ת אג"מ (או"ח ב, קב), שבמקומותינו שצריכים לגשמים מתחלת השנה שדעת הרא"ש (ד, י) שיש לומר מז' במרחשוון

כבני א"י, וגם הב"י כתב בשם מהרי"א שהאמת נראה כהרא"ש רק שמ"מ לא נהגו כמותו, ולכן בדיעבד ששאל מטר אין לו לחזור כמו שפסק הרמ"א (סעיף ב). לכן מסתבר שאין לנו לעשות שלא כהרא"ש אלא במה שנהגו כיון שהאמת נראה כהרא"ש רק שלא נהגו, וכיון שבבבא א"י שבא לכאן ליכא מנהג דבדבר שלא שכיח לא שייך מנהג, יש להצריך בין לבבא א"י אף שאין דעתו לחזור אבל יש לו אשה ובנים בא"י, ובין באין לו אשה ובנים ודעתו לחזור באותה שנה, לשאול כבני א"י. וגם בדעתו לחזור אפילו אחר איזה שנים יש מקום לומר שאינו בכלל המנהג, אך אולי כיון שעכ"פ אין לו צורך יותר למטר שבא"י מאלו שבכאן, הוא ממילא בכלל המנהג, אבל אלו שיש לו צורך במטר שבא"י בין בשביל עצמו בין בשביל אשתו ובניו יש לו לשאול כבני א"י.

### בין א"י שכבר התחיל לבקש גשם לפני שנסע לחו"ל

בן א"י שכבר התחיל לומר ותן טל ומטר ואז נסע לחוצה לארץ, כתב בשערי תשובה (ס"ק ד) בשם הברכי יוסף (שם, ו) שכיון שהתחיל לא יפסיק, והטעם משום דנראה כחוכא וטלולא. [וכן הוא בארחות רבינו שם, וכתב שם שאפילו אם דעתו להשאר בחו"ל כל החורף, וכן מורים בזה, וכן פסק בהליכות שלמה (שם, כ)]. אמנם דעת הגריש"א זצ"ל (הובא בס' יו"ט שני כהלכתו י, ד) שעדיף לשאול בשמע קולנו, דכיון דנחלקו בזה הפוסקים אנו מחמירים לצאת ידי כל השיטות. וכתב בשו"ת בצל החכמה (ח"א סי' סב) שאם שכח ולא שאל בחו"ל שא"צ לחזור ולהתפלל כיון שמדינא א"צ לשאול שם.

עוד כתב שעד יום ס' לאחר התקופה שהוא זמן שאלה לבני חו"ל לא יעבור לפני התיבה, ואם שכח ועבר אז בתפלת הלחש ישאל כמנהגו ובחזרת התפלה בפני הציבור לא ישאל כמנהג המקום. וכתב שכן מוכח מדברי הברכ"י (שם אות ח) שבבבא א"י שהיה נוהג כהרדב"ז שאם דעתו לחזור בזמן שאלה, או יש לו אשה ובנים בארץ, דשואל מז' בחשון אף בחו"ל, ובתוך זמן זה בהיותו בחו"ל נעשה יום אחד שליח ציבור, שבלחש ישאל כמנהג א"י, ובחזרה יזכיר טל כמנהג חוצה לארץ. ומביא ראיה ממש"כ הט"ז (ס"ק ב) דיחידים הצריכים מטר ישאלו בלחש בשומע תפלה ובחזרה לא ישאלו. עוד הביא ראיה ממש"כ המג"א (סי' תקס"ו) ס"ק ז' דש"ץ שאינו מתענה ועבר לפני התיבה יאמר ענינו, וכל שכן הכא שהוא נמנע מלהזכיר בשב ואל תעשה, וחזרת הש"ץ הוא בשביל הצבור, דפשיטא שיאמר כח"ל.

ובשו"ת בצל החכמה (הנ"ל) כתב דיש ללמוד ממש"כ השע"ת (תצו, ד), בבבא חו"ל בא"י ודעתו לחזור ועובר לפני התיבה ביו"ט שני של גלויות שיתפלל בלחש של יו"ט ובקול רם של חול.

### בן חו"ל שהתחיל לבקש גשם בא"י וחזר לחו"ל

ולענין בין חו"ל שהיה בא"י בז' מרחשון, אע"פ שדעתו לחזור לחו"ל, שהתחיל לשאול טל ומטר בברכת השנים החל מז' בחשון כמנהג המקום שנמצא שם, כמשמעת המשנ"ב על פי הכרעת הברכ"י, וחזר לחו"ל לפני ס' יום לתקופה בפשטות לפי הברכ"י ימשיך לשאול גם בחו"ל, מה"ט שלא יהיה כחוכא וטלולא. אבל ראיתי בשו"ת יחיה דעת (ח"א סימן עג) שישאל טל ומטר בשומע תפלה, מפני שנחלקו הפוסקים בזה, ולכן טוב שישאל טל ומטר בשומע תפלה, כדין יחיד השואל צרכיו בשומע תפלה. ועי"ע בשו"ת מנחת יצחק (ח"י סי' ט) שבתחילה אמר שבבבא חו"ל שהתחיל לשאול טו"מ בא"י, ואח"כ חזר לחו"ל קודם שיתחילו שוב לשאול טל ומטר, דגם בזה ימשיך לשאול כמש"כ הברכ"י לענין בן א"י שהתחיל לשאול בא"י ויצא לחו"ל ששוב לא יפסיק גם בהיותו בחו"ל, אבל כתב שכעת ראיתי לכמה פוסקים שכתבו דעד כאן לא קאמר הברכ"י אלא בבבא א"י שיצא לחו"ל, משא"כ בן חו"ל שבא רק לבקר בא"י כיון שחזר לחו"ל יש לו להפסיק לשאול טו"מ ולנהוג כמנהג מקומו בחו"ל, ומציין לשו"ת בצל החכמה (ח"א סי' ס"ב).

### בן א"י שהתחיל לשאול בא"י ועבר דירתו לחו"ל

בהערות על ברכ"י (קצו הערה ו) הביא בשם שו"ת יין הטוב (ח"א סי' לה) שהחיד"א שכתב שימשיך כפי שהתחיל בא"י מיירי דווקא ביוצא לחו"ל ודעתו לחזור לא", אבל כשעוקר דירתו לחו"ל יפסיק מלשאול, כיון דלא שייך לדידיה שאלה כלל. והחיד"א לא פסק שימשיך אלא משום שדעת הרדב"ז שאם יש לו אשה ובנים בא"י ששואל לכתחילה כבני א"י. והעיר עליו הנ"ל שאינו מוכרח כלל, שהברכ"י נתן טעם משום חוכא וטלולא, כלומר כיון שהתחיל לשאול מטר איך יחזור לשאול טל, הרי כבר שאל ובא זמן הגשם, ולא משום דחייש להרדב"ז. וכיון שבבבא חו"ל ששאל מטר בתוך ס' אינו חוזר, ובבא א"י שלא שאל חוזר, עדיף שבכל אופן ימשיך לשאול. ויש להעיר שאע"פ שבבא א"י שלא שאל חוזר, אבל כבר הבאנו שבבא א"י בחו"ל שממשיך לשאול כדי שלא יהיה כחוכא וטלולא, שאינו חוזר אם שכח.

### בן א"י שנסע למקום שאין יישוב יהודי

בן א"י שנסע למקום בחו"ל שאין יישוב יהודים בני חו"ל ודעתו לחזור באותו השנה, כתב בספר פסקי תשובות דעדיף לשאול כבני א"י מליל ז' מרחשון, ושוב לא יפסיק מלשאול על הגשמים אף כשנכנס אה"כ למקום יישוב יהודים. ובהערות שם (הערה 25) הסביר כי הסיבה שעליו לשאול כבני חו"ל הוא מדין לא תתגודדו, ואל ישנה אדם ממנהג המקום, ולכן כאן שאין מנהג המקום יעשה כא". ומביא אסמכתא לכך מלשון מקו"ח לחו"י, וז"ל, דההולך מא"י לחו"ל וכו' מתפלל בציבור באשר הוא שם,

ובס' יו"ט שני כהלכתה (פ"י הע' ח) כתב בשם הגרש"ז שלא יזכיר בברכת השנים בחו"ל כיון שאין מנהג הציבור לשאול אז. אבל יעויין בברכ"י (סק"ז) שכתב להדיא שיש לו לנהוג כבני חו"ל אפילו לא הגיעו למקום יישוב, והטעם שדינו כיחידים שאין

שואלים. אמנם כבר כתבו בשו"ת באר משה ובשו"ת משנה שלמה דצ"ג על דבריו, דהא בנ"ד אינו מבקש בשביל המקום שנמצא שם, אלא עבור א"י ששם דר הוא ובני ביתו.

## [ד]

### התפלל תפלת חול בפסח ושבת

#### מי שהתפלל תפילת חול ליל פסח

והנה יש להסתפק במי שבטעות מתפלל בליל פסח תפילת חול, ונזכר בברכת ברכך עלינו, האם עליו לומר ותן טל ומטר, כיון שלמחרת יפסקו באמירת מוריד הגשם. ובדומה יש להסתפק אם חל תחילת אמירת ותן טל ומטר ליל שבת, וטעה ומתפלל תפילת חול ונזכר בברכת ברכך עלינו, האם עליו לומר ותן טל ומטר. וכתב המג"א (ק"ז, ב) שבשני מקרים הנ"ל אינו שואל גשמים. במקרה הראשון כתב הטעם דמדינא יש לפסוק מלומר משיב הרוח כבר בליל יו"ט כמבואר בפוסקים (בסימן קיד, וכפי המתבאר הסוגיא בתענית ד, ב), אלא שמחכים למוסף בשביל הציבור, מ"מ שכיון שכל הצבור אינם אומרים ותן טל ומטר, אין לו לומר, וכן במקרה השני שחלה השאלה ביום שבת וטעה והתפלל של חול, כיון שהציבור עדיין לא התחילו, והיחיד נגרר תמיד אחר הצבור, אין לו לומר ותן טל ומטר. והביא דבריו בביאור הלכה (שם ד"ה עד תפילת המנחה).

אבל במקרה הראשון חולק עליו הב"ח, דהנה הטור (או"ח סימן ק"ז) כתב ושואלין עד תפילת המוסף של יו"ט הראשון של פסח, כל זמן שמזכירין הגשמים. ותמה עליו הבית יוסף, שהרי בתפילות יום טוב לא שייך להזכיר בהו שאלה, אלא ע"כ שלא דק בלשונו, והוי ליה כאילו כתב ושואלין עד תפילת המנחה של ערב יום טוב הראשון של פסח, ומשם ואילך פוסקין מלשאל. ות"י הב"ח שיהיה נ"מ היכא שטעה והתחיל תפילת חול ונזכר שטעה, שהדין הוא שגומר אותה ברכה שנזכר בה, וזה בא הטור לחדש שהוא הדין אם בליל יו"ט ראשון של פסח, או בשחרית ביום טוב של פסח, טעה והתחיל בשל חול ונזכר באמצע ברכת השנים גומר אותה ברכה, ומזכיר בה ותן טל ומטר דאין פוסקין עד תפילת מוסף של יום טוב הראשון של פסח.

ועי' בישועות יעקב (ק"ז, א) שחולק על הב"ח, וכתב איך יתכן שחייב לשאול גשמים ביו"ט, הרי אינו חייב לבקש על הגשמים ביו"ט ובשבת. ומשמע מדבריו שלא לבד שחולק על הב"ח היכא שטעה בליל פסח, אלא בכל שבת היכא שטעה ומתפלל תפילת חול, אינו חייב לשאול גשמים בברכת ברכך עלינו, הואיל ואין חייב לבקש צרכיו.

#### הזכרת גשמים בליל שבת

הגרע"א (הובא בב"ה"ל סי' קיד ד"ה מחזירין) מחדש שמי ששכח לומר משיב הרוח בליל שבת, אינו חוזר ומתפלל, דלא גרע מאם היה מתפלל רק מעין שבע דיצא בדיעבד, אף דשם לא הוזכר גשם. והוא על פי שיטת המגן אברהם (רסח, טו) שאם יחיד אמר מעין שבע יצא בדיעבד, וא"צ להתפלל ז' ברכות, וכתב שעיקר הטעם משום דתפלת ערבית רשות מקלינן בה, וסיים דצ"ע.

#### הזכרת יעלה ויבא בליל שבת

וכתב מהרש"ם (דעת תורה רסח, יג) דלדבריו אם לא הזכיר יעלה ויבא ליל שבת של חול המועד, ג"כ אינו חוזר מה"ט שבברכת מעין שבע לא הוזכר יעלה ויבא. וראיתי בספר הליכות שלמה (תפילה טז, הערה ו) שהביאו לחלק בין יעלה ויבא למשיב הרוח, דכל סברת הגרע"א דכיון שברכת מעין שבע נתקנה בשביל שבת בין בימות החמה ובין בימות הגשמים, ובכל אופן לא תקנו להזכיר בה גשמים, ע"כ שאי"צ להזכיר בה גשמים, אבל ביעלה ויבא שהיא תפילה של יו"ט הרי א"א לומר דכיון דתקנו ברכת מעין שבע בלי להזכיר יו"ט יצא בדיעבד, כיון שהברכה לא נתקנה על יו"ט [וראש חודש] בפרט, ואין הכרח מזה שלא תקנו לומר במעין שבע שזה לא מעכב. והוא סברא מחודשת, דגם לסברתו סוף סוף כיון דשכיח דאיקלע ר"ח ויו"ט בשבת ובכל אופן לא תקנו בברכת מעין שבע הזכרה מעין המאורע, על כרחך דאין זה מעכב, וכסברת הגרע"א לגבי אזכרת גשמים, וצ"ע.

#### מי שטעה בשבת בשאלת גשמים

השערי תשובה (סימן רסח) מביא שו"ת הלכות קטנות (ח"ב סי' צ"א) באחד שנמשך בתפלת שבת והתחיל אתה חונן ונמשך עד ברכת השנים, ונזכר שהיא שבת, ונתן דעתו שהיה ימות החמה ושאל גשמים. ופסק שיחזור עד שיאמר ברכת השנים כתקנה, ואח"כ ממשיך בשל שבת. ויש חולקין שלו יהא כאילו לא ברכך בברכת ברכך עלינו, אבל הרי בשבת אינו חייב לברכו.

ויש לדון מה הדין במקרה הפוך שהתחיל תפילת חול בשבת בימות הגשמים ולא שאל גשם, וראיתי מי שכתב שממשיך עד שמע קולנו כדי לשאול שם כמו מי שטעה ביום חול, והוא על פי דברי הלק"ט שאם כבר מתפלל תפילת חול צריך לאומרו כתיקונו. אבל נראה שאינו דומה לההיא דהלק"ט, דשם הרי קלקל בברכתו ששאל בימות החמה, א"כ צריך לתקנו, אבל כאן לא קילקל ברכת ברכך עלינו אלא שחיסר השאלה שחייב, אבל בשבת הרי אינו חייב בשאלה זו א"כ יכול להמשיך מיד בתפילת שבת.

ולכאורה מוכח כדברינו, שהרי אם שכח לומר ותן טל ומטר יכול להשלימו בברכת שמע קולנו, ואם איתא שחיסר משהו בעצם הברכה מהיכ"ת שיכול לתקנו בשמע קולנו. ועי' במלא הרועים (ברכות כט, א) שמוכיח שאמירת ותן טל"מ אינו אלא הזכרה בעלמא מזה שיכול להשלימו בש"ק.

אבל לכאורה זה תלוי האם אמירת ותן טל ומטר הוי גדר של אזכרה בעלמא, או חלק מעצם המטבע שטבעו חכמים, כמו שביררנו לעיל.

שוב התבוננתי בלשון ההלק"ט ומשמע שגם במקרה שלא הזכיר ותן טו"מ צריך להשקלים הברכה, וז"ל דראויה היתה תפילה של חול ליאמר בשבת וכו' א"כ מאחר שהתחיל ברכת השנים **חייב לגמרה כתקנה** ואם טעה חוזר **עד שיאמר ברכת השנים כתקנה** ואח"כ הולך לשל שבת. א"כ גם אם חיסר ותן טו"מ הרי לא אמר ברכת השנים כתיקנה. וע"כ צ"ל או שגם בדבר זה הוי חלק מעיקר הברכה שייך להשלימו בש"ת, או שאפילו אם אינו אלא הזכרה בעלמא צריך להשלימו בשבת, דסכ"ס זה נוסח הברכה כתיקנה, וכלשון ההלק"ט.

### השלמה בשמע קולנו

בעיקר מה שכתבנו לעיל שא"א להשלים בשמע קולנו דברים שהם מעיקר מטבע הברכה, אינו כ"כ פשוט, דיעוין בביאור הלכה (או"ח סימן קיז ד"ה אם לא שאל מטר) שדן בזה, ודעתו נוטה לומר דה"ה אם חיסר בשאר ברכה דבר שהוא מעיקר הברכה, (כגון שחיסר ענין קיבוץ גלויות בברכת תקע בשופר, שנקראת במגילה יג, ב על שם זה), ג"כ יכול להשלים בברכת שומע תפלה. ומביא ראיה מתוס' (ברכות כט, א) דלא מיעטו רק דבר שהוא מענין שבח כגון הזכרה (משיב הרוח) והבדלה, ושאר שבחים שאינם ענין תפלה ובקשה, משא"כ בזה שהוא מענין תפילה.

### השלמת אתה חוננתנו

ועי"ש שמביא דברי המג"א (רצד, ג) שאם יודע שלא יהיה לו כוס להבדיל, ושכח לומר הבדלה בחונן הדעת, יאמרנה בשמע קולנו, כדי שלא יצטרך לחזור ולהתפלל. עי"ש שסומך על גירסתו ברמב"ם שיכול לומר בשמע קולנו. וכתב הב"י (או"ח רצד) שמקורו מדאמרינן טעה ולא הזכיר שאלה בברכת השנים אין מחזירין אותו מפני שיכול לאמרה בשומע תפלה, והבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאמרה על הכוס, ומשמע ליה דהבדלה נמי אומרה בשומע תפלה דמאי שנא מברכת השנים, אלא דעדיפא מינה אשמעינן דאפילו לא נזכר עד אחר שומע תפלה אינו חוזר מפני שאומרה על הכוס. והא דכתבו התוס' דוקא צרכיו כגון שיש לו חולה בתוך ביתו או שצריך שדהו מים שהוא מעין תפלה, אבל הזכרה והבדלה ושאר שכחה אסור שאינה מעין שומע תפלה, יש לדחות דכיון דכשאנו מבדילים בתפלה אנו מתפללים ואומרים כשם שהבדלתנו וכו' שפיר הוי מעין שומע תפלה.

ובספר ירח למועדים (סוכות סג) רצה לחלק על פי דברי ספר "מלא הרועים" (ברכות כט, ב) שמחלק לפי תוס' שמי ששכח ותן טו"מ יכול לצאת ע"י הש"ץ, אבל אם שכח משיב הרוח אינו יכול לצאת ע"י הש"ץ, משום דמי שלא אמר משיב הרוח הוי כאילו לא אמר הברכה, והרי כתבו התוס' שמי ששכח ברכה שלימה אינו יכול לצאת ע"י הש"ץ. ולדבריו י"ל שזה הפשט ברמב"ם לחלק בין אתה חוננתנו שיכול להשלים בש"ק, לבין משיב הרוח שאינו יכול להשלים בש"ק, דרק אם חיסר אזכרה יכול להשלים, משא"כ אם חיסר ברכה. (אבל מש"כ מלא הרועים להוכיח מהא דיכול לומר טו"מ בש"ק ואינו יכול לומר משיב הרוח, צ"ע שהרי תוס' כבר חילקו בין בקשה לשבח).

עוד סומך המג"א על שיטת מהר"ש ומהרי"ל הובא בהגהות המנהגים (מוצאי שבת) וז"ל אפילו לא פתח בברכה שלאחריה אפ"ה אין מחזירין אותו, ואומרים אותה בשומע תפלה, מהר"ש (סי' קמ"א) ומהרי"ל. במהרי"ל לא נמצא, אבל במנהגי מהר"ש מנויטט כן כתוב, וז"ל מי שלא אמר אתה חוננתנו יש לאומרו בשומע תפילה.

אח"כ מביא הביאה"ל מהפרמ"ג (משב"ז קיט, ד) בשם פר"ח (שם סעיף ג') דאפילו בדילג ברכה שלימה יש לו לכוללה בשומע תפלה, והביא ראיה מתוס' (הנ"ל). ותמה עליו הפרמ"ג דאין ראיה משם, דהזכרת טל ומטר וכדומה שאין בכל זמן ולא **מנוסח הברכה**, רק שאלה בעלמא, אי שכח אומרה בשומע תפלה שהיא ברכה כוללת ולכך נתקנה, מה שאין כן ברכה שלימה.

ולפי המלא הרועים ניהא ראיית הפר"ח, שהרי אם שכח משיב הרוח אינו יוצא מהש"ץ, וע"כ דהוי כחיסר ברכה, ובכל זאת לא כתבו התוס' שאינו אומרו בש"ק אלא משום דהוי שבח ולא משום שחיסר ברכה, ע"כ שגם ברכה שלימה יכול להשלים, ודו"ק.

עוד כתב שאפילו טעה קצת בברכה ודילג איזה תיבות, ואמר אח"כ ברכה שלאחריה אין לו תקנה בשומע תפלה, כי חיסר מנין הברכות הקבועות. ומסיק הביאה"ל דצ"ע למעשה, שדעת הגר"א ועוד כמה מהראשונים דהעיקר תלוי בחתימה לחוד, (ולכן אם סיים כהוגן אע"פ שחיסר באמצע הברכה לית לן בה), ואפשר דיש לצרף לזה דעת הפר"ח הנ"ל דיכול להשלימו בשמע קולנו, כי גם הפמ"ג לא הביא ראיה לסברתו בזה.